

N:o 37.

Ank. till Riksd. kansli den 16 juni 1887, kl. 12 midd.

Utlåtande, i anledning af Kongl. Maj:ts proposition angående upplösning af det nu bestående rättsförhållandet mellan kronan och Sala bergslag, m. m.

(I. A.)

I skrifvelse af den 2 maj 1868 anhöll Riksdagen, att Kongl. Maj:t, efter vidare utredning af den redan tillförene väckta frågan om upphörande af Sala bergslags arrende å Sala silfververk, måtte låta höra bergslaget, om och på hvilka villkor det vore villigt att afstå från ifrågavarande arrende, och i sådant fall aflåta proposition till Riksdagen. I skrifvelse den 30 november nästföregående år hade Vestmanlands läns landsting hos Kongl. Maj:t gjort framställning beträffande samma ämne. På grund af dessa framställningar hafva för utredande af samtliga på frågan inverkan omständigheter omfattande undersöknings- och värderingsförrättningar egt rum, hvarjente yttranden i frågan inhemtats ej mindre från vederbörande myndigheter, än äfven från intressenterna i Sala bergslag. Efter det under ärendets fortgång flera förslag till frågans reglering blifvit framställda, hvilka ur kronans synpunk^t befunnits oantagliga, hafva bergslagsintressenterna den 17 sistlidne november förklarar sig i hufvudsakliga delar biträda ett af

Kongl. Maj:t den 22 nästföretgånga oktober dem förelagdt förslag till uppgörelse, åsyftande sjelfva silfververkets öfverlåtelse under full eganderätt å Sala bergslag, mot det att kronan återvinner dispositionsrätten öfver vissa fastigheter och anslag med mera.

Kongl. Maj:t, som i proposition af den 17 december 1886 till senast församlade Riksdag framställt förslag angående upplösning af det nu bestående rättsförhållandet mellan kronan och Sala bergslag, med mera, har, då denna framställning icke hann af Riksdagen före dess upplösning slutbehandlas, den 6 april innevarande år aflåtit förnyad proposition (n:o 12) i samma ämne, hvilken proposition blifvit af Riksdagen till statsutskottets förberedande behandling remitterad.

Med hänvisande till den närmare utredning i föreliggande ärende, som finnes intagen i det vid förstnämnda proposition fogade statsrådsprotokoll öfver finansärenden för den 17 december nästlidet år, får Utskottet här meddela, huru som, enligt hvad af samma protokoll inhemtas, det ej är fullt utredt, på hvad sätt Sala silfvergrufva, som upptäcktes i början af 1500-talet, kommit i kronans ego, men att kronans eganderätt sannolikt redan under samma århundrade blifvit erkänd. Före år 1682 hade verket tidtals drifvits för kronans egen räkning och tidtals varit upplåtet åt andra. I begge fallen hade dock åtskilliga förmåner varit anslagna till grufvedriftens uppehållande. Så hade utgörande af vissa prestationer till silfververket varit ålagdt allmogen i det så kallade *Salbergs län*, som bestod af de sex »nedre» socknarne Sala, Norrby, Kumla, Kila, Möklinta och Terna samt de sex »öfre» socknarne Löfsta, Enåker, Nora, Väla, Harbo och Huddunge. Den mest betydande af dessa prestationer hade varit skyldigheten att hålla drängar vid grufarbetet, hvilken skyldighet dock sedermera utbytts mot en afgift, kallad *grufvedrängshjelpen*. Vidare hade allmogen till silfververkets förmån varit underkastad inskränkning i dispositionen af hemmanens skogsafkastning.

För beredande af nödig drifkraft vid grufvan och hyttan hade redan tidigt tillkommit uppdämningar, nemligen det så kallade *hyttans vattensystem*, som började anläggas på 1540-talet, men först på 1660-talet nådde sin fullbordan, samt det s. k. *grufvans vattensystem*, hvilket sannolikt vore äldre än hyttans, ehuru det likväl först ungefärligen samtidigt med fullbordandet af detta erhållit sitt nuvarande omfång.

Med afseende å de skyldigheter, allmogen i Salbergs län hade att till silfververket utgöra, hade densamma åtnjutit *frihet från utskrifning*; och då sedermera socknarne likväl underkastats rotering, hade härvid medgifvits vissa lindringar och förmåner. Äfven hade klagomål

målen öfver vattenuppdämningarne föranledt lindringar i utlagorna med deraf följande förmedling; hvarjemte i ett fall egaren af ett frälsehemman tillagts ett årligt ränteanslag såsom godtgörelse för skada genom nämnda vattenuppdämningar.

Ännu mera betydande understöd hade dock lemnats genom anslag af jord, nemligen dels den s. k. *grufve- eller bergsfrälsejorden* och dels den s. k. *stads- eller bergsmansjorden*.

Grufve- eller bergsfrälsejorden hade, enligt hvad herr statsrådet och chefen för finansdepartementet till åberopade statsrådsprotokollet anfört, utgjorts af intagor å allmänningssmark eller redan skattlagda hemmans utmark, hvilka intagor i äldre tider blifvit gjorda af obesutne bergsmän, de s. k. rotekarlarne, samt derefter på grund af tid efter annan utfärdade kongl. bref fått ega bestånd. Den egentliga urkunden härom vore kongl. brefvet den 15 november 1554. På anförda klagomål deröfver, att vederbörande hemmansegare ville återtaga hvad genom nämnda inkräktningar frångått deras hemman, hade genom berörda kongl. bref förordnats, att de bergsmän, rotekarlar och andre, som bodde vid Sala grufva, skulle obehindradt få njuta, bruka och behålla de egor, som de hade röjt och upptagit, äfvensom att de fortfarande skulle på allmänningsskogar få till både äng och hästhagar upprödja mossar och kärr, hvaremot de förbjödos att intaga och tillägga sig egor, som af ålder lydt och legat till hemman. Genom kongl. brefvet den 13 mars 1667 hade grufvejorden erhållit egenkapen af bergsfrälse.

Stads- eller bergsmansjorden ledde sin uppkomst från anläggningen af Sala stad; genom omförmälda kongl. bref den 13 mars 1667 hade äfven åt bergsmansjorden meddelats bergsfrälsefrihet.

Så väl privilegierna för Sala stad som senare författningar utvisade, att rätten till innehafvandet af stads- eller bergsmansjord vore satt i samband med innehafvandet af grufvedel och idkandet af det arbete vid grufvan, som deraf betingades. Föreskrift hade meddelats, att tomt i staden, lott i bergsmansjorden och del i grufvan oskiljaktigt skulle följas åt. Sambandet mellan tomt i staden, å ena sidan, samt lott i bergsmansjorden och del i grufvan, å den andra, hade upphört jemlikt kongl. brefvet den 10 oktober 1851, men med hvarje lott i bergsmansjorden följde ännu alltjemt motsvarande del i grufvan. Innehafvarne af de till ett antal af 160 uppgående lotterna i bergsmansjorden bildade *Sala bergslag*.

Den afkomst, Sala silfververk före år 1682 lemnade, hade varit mycket olika. Från att åren 1544 och 1548 hafva utgjort, enligt upp-

gift, omkring 21,000 lödiga mark hvardera året, hade tillverkningen hastigt fallit och utgjort under åren 1607—1609 icke ens femtio mark om året. Mot midten af sjuttonde århundradet hade tillverkningen åter stigit, så att grufvan år 1665 gifvit 7,122 och år 1673 7,998 lödiga mark.

Silfververket, som redan år 1628 utarrenderats åt Sala bergslag, då likväl endast »på försök» under tre år, hade år 1652 upplåtits på tjuguarigt arrende åt samma korporation. Då detta arrende, som förlängdes till år 1675, tilländagick, återtog kronan silfververket och förband sig dervid att till bergslaget erlægga lösen för dess inventarier vid verket. Genom kongl. transporten den 20 januari 1682 hade å nyo grufvan med allt tillbehör och inventarier upplåtits åt bergslaget till ett perpetuelt och everldeligt bruk, så länge bergslaget förmådde hålla verket vid magt och efter rätt bergsvis drifva detsamma. Enligt upprättad liquidationsräkning af den 14 februari 1682 hade bergslaget löst till sig från kronan de vid silfververket då befintliga verk och inrättningar, byggnader, inventarier, materialier och lager, med undantag af de byggnader och verk, som hörde till konststaten samt denna stats lösa inventarier.

Enligt 1682 års transport, som ännu utgjorde den egentliga grunden för bergslagets innehaf af silfververket, hade bergslaget icke att till kronan direkt erlægga något visst arrendebelopp. Kronan fick sin godtgörelse på det sätt, att bergslagets silfver skulle af kronan inlösas till visst lägre pris, som för första året bestämdes till 10 daler silfvermynt, två tredjedelar i groft och en tredjedel i smått mynt, för hvarje lödig mark; och hade Kongl. Maj:t förbehållit sig rättigheten att framdeles, i mån som bergsbruket bedrefves med större fördel och silfvertillverkningen ökades, derefter proportionera inlösningspriset. Bland förmåner, som genom denna transport tillförsäkrades bergslaget, märktes, förutom grufvedrängshjelpen, äfven ett anslag till visst belopp af de i kronans räntor ingående *dagsverkspenningarne*.

Silfvertillverkningen vid Sala hade emellertid sjunkit i början af det adertonde århundradet, och det visade sig snart, att kronan icke allenast icke kunde bereda sig ökad inkomst af silfververket genom användande af den rätt att sänka inlösningspriset, som kronan förbehållit sig, utan att tvärt om detta pris måste höjas. Sådan förhöjning beviljades successivt till 11, 11½ och 12½ daler för hvarje lödig mark, hvarjemte äfven andra lindringar medgäfvos. Slutligen underkastades grunderna för silfververksarrendet en omreglering, och de nya vilkoren fastställdes genom den ännu i hufvudsak gällande kongl. transporten den 9 september 1741.

Denna transport, af hvilken en afskrift finnes under Litt. A bilagd statsrådsprotokollet, berättigade bergslaget att framgent och everdeligen, så länge det förmådde efter rätt bergsvis hålla grufvan och silfververket vid magt och behörig drift, få behålla verket mot erläggande till kronan af tiondedelen af hela silfvertillverkningen. Utöver denna *tionde* skulle bergslaget, om tillverkningen uppginge till en viss storlek, erlægga en särskild afgift, den s. k. *förhöjningen* å tionden. Denna afgift utginge, om årliga tillverkningen öfverstege 2,000 lödiga marker, med 1 daler silfvermynt för hvarje mark af bergslagets nio tiondedelar af detta öfverskott och, om tillverkningen öfverstege 2,500 lödiga marker, med 1 daler 16 öre silfvermynt för hvarje öfverskjutande mark.

Dessutom vore bergslaget pligtigt att underhålla hela silfververket med konststaten och hvad dertill hörde så i byggnader som annat mera äfvensom Väsby bergshauptmansboställe samt att under bergskollegii (numera bergsöfverstyrelsens) samt bergmästarens (numera bergshauptmannens) och bergs- och grufverätternas (numera bergslagsstyrelsens) inseende och administration ställa sig alla de förordningar och resolutioner till hörsam efterlefnad, hvilka derom antingen redan vore eller derefter kunde blifva utfärdade, berörande så väl grufvedriften som bergslagets ekonomi vid silfververket med det mera, som deraf berodde.

Mot fullgörande af dessa skyldigheter vore bergslaget först och främst försäkradt om orubbad besittningsrätt dels till *stads- och bergsmansjorden*, som utgjorde sjelfva grundvalen för bergslagets tillvaro såsom korporation, dels till *grufve- eller bergsfrälsejorden*, hvilken jord likväl städse egt ett lösare samband med bergslaget och numera till större delen icke vore i dess eller dess intressenters ego, ehuru den utgjorde vissa afgälder till silfververket. Vidare egde bergslaget till konststatens underhållande uppbära de s. k. *konststatsmedlen*, bestående af *grufvedrängshjelpen* och *dagsverkspenningarne*. Grufvedrängshjelpen vore, jemlikt kongl. brefvet den 22 november 1803, bestämd till 518 tunnor spanmål, hälften råg och hälften korn, från de *tolf* socknarne i Salbergs län, men löstes numera, enligt kongl. brefvet den 24 augusti 1860, med penningar efter tioårigt medelmarkegångspris och hade under åren 1875—1884 i medeltal utgjort 7,636 kronor 60 öre. För den genom grufvedrängshjelpens förvandling uppkomna förlust åtnjöte bergslaget ersättning medelst årligt anslag å riksstaten. Dagsverkspenningarne utgjordes af de i kronans räntor ingående jordeboks- och mantalsdagsverken af hemman inom de *sex nedre* socknarne af Salbergs

län. Dessa dagsverken finge enligt nyssberörda kongl. bref den 24 augusti 1860 af räntegifvarne lösas efter medelmarkegångspriset för åren 1834—1853, då bergslaget, likasom i fråga om grufvedrängshjelpen, bereddes ersättning för den härigenom uppkomna förlusten medelst årligt anslag å riksstaten. Numera vore, jemlikt kongl. brefvet den 1 juni 1877, dagsverkspenningarne indragna till kronan mot ersättning af särskildt årligt anslag å riksstaten; och för närvarande vore å riksstatens sjetta hufvudtitel uppfördt ett årligt anslag till Sala bergslag af 6,320 kronor.

Till *aflönande af tre tjänstemän* vid silfververket, nemligen, efter det de i transporten anförda profoss- och bergsfiskalsbefattningarne indragits, bergshauptmannen, grufveingeniören och bergsvärdien (fordom benämnda bergmästare, geschwornen och bergsguardie) lemnade kronan årligt bidrag, men aflöningsens större del utginge dock af bergslaget; varande å sjetta hufvudtiteln uppförda dels å ordinarie stat under kommerskollgium 2,500 kronor och dels å extra stat såsom tillfällig löneförbättring 500 kronor.

Bergslaget disponerade den vid vattendraget mellan sjöarne *Klasbomyran* och *Sala damm* inom hyttans vattensystem belägna, kronan tillhöriga *Kyllinge mjölqvarn*, hvaraf inkomsten skulle användas till understöd åt fattige förlamade, i grufvan slagne eller eljest vid hytteverken förderfvade arbetare och bergsmän m. fl. Genom afsättning af en del af arrendet för qvarnen vore *Kyllinge fattigkassa* bildad.

Äfven *Kyllinge sågqvarn*, belägen vid samma vattendrag som *Kyllinge mjölqvarn*, något ofvanför denna, disponerades af bergslaget. Sågbyggnaderna egdes likväl af bergslaget, som vid 1682 års ofvan omförmälda liqvidation tillöst sig desamma från kronan.

Till boställe åt bergshauptmannen disponerade bergslaget *Väsby gård*.

Omedelbart efter utfärdandet af nu omförmälda kongl. transport uppläts genom kongl. brefvet den 13 november 1741 till bergslagets disposition *Nora skogsallmanning*, belägen inom Möklinta, Nora och Enåkers socknar i närheten af och delvis invid Dalelven. Allmanningen bestode af två delar, *den södra*, hvilken efter det angränsande byars rättigheter till mulbete, husbehofshygge och kolning numera blifvit afvittrade, omfattade en areal af 3,375 tunnland 28 kappland, och *den norra*, om 518 tunnland 12,5 kappland, hvarifrån dock vid pågående afvittring af angränsande byars mulbetes- m. fl. rättigheter antoges bortgå omkring 111 tunnland.

Utom nu omförmälda rättigheter hade bergslaget genom 1741 års

transport tillagts åtskilliga andra, hvilka numera upphört. Sålunda utfäste sig kronan, att under arrende, i likhet med hvad redan förut egt rum, till bergslaget upplåta sina räntor af de *sex nedre* socknarne i Salbergs län, med undantag för dem af dessa räntor, som redan förut blifvit till bergslaget donerade. Det på grund häraf af kammarkollegium, på för bergslaget förmånliga vilkor, den 20 september 1743 upprättade arrendekontrakt vållade kronan betydliga årliga förluster, hvarföre, efter träffad öfverenskommelse med bergslaget, genom kongl. brefvet den 31 oktober 1829 förordnats, att genom årliga afsättningar af silfververkets afkastning skulle bildas en fond för att sätta bergslaget i tillfälle att framdeles kunna undvara räntearrendet. Sedan denna fond, den s. k. *ränteersättningsfonden*, uppnått den föreskrifna storleken, hade genom kongl. brefvet den 28 mars 1873 förklarats, att räntearrendet med samma års utgång skulle upphöra. Ränteersättningsfonden, som orubbligen skulle förblifva förenad med silfververket och hvars afkastning skulle af bergslaget användas till detta verks drift och förkofran, egde ett kapital af 330,531 kronor 50 öre.

Bergslaget, som enligt 1741 års transport vore pligtigt att till kongl. myntet inleverera äfven sina egna nio tiondedelar af silfvertillverkningen till förmyntning, fem sjettedelar i stort och en sjettedel i smått mynt, vore numera, med afseende derå att jemlikt lagen om rikets mynt den 30 maj 1873 silfver endast utmyntas till billoneradt skiljemynt, genom kongl. brefvet den 28 februari 1879 befriadt från nämnda inlevereringsskyldighet, dervid tillika förklarats, att, om bergslaget önskade till myntet inleverera sina berörda nio tiondedelar, den bergslaget tillkommande godtgörelsen för sålunda lemnadt silfver skulle beräknas efter medeltalet af de under året å Londons börs gjorda noteringar å silfverpris.

Denna redogörelse ådagalade således, att bergslaget årligen af statsverket åtnjöte:

i löner till tjänstemännen	kronor	3,000: —
grufvedrängshjelpen i medeltal för åren 1875 —		
1884	»	7,636: 60
ersättningar enligt riksstaten	»	6,320: —
	eller tillsammans	kronor 16,956: 60
men erlade silfvertionden, som i medeltal under åren 1876—1885 utgjort	»	11,448: 19,
så att kronan i medeltal årligen förlorat	kronor	5,508: 41;

förutom att kronan vore i mistning af Nora skogsallmänning och Väsby bergshauptmansboställe m. m. Härtill komme det förut antydda förhållandet, att de för silfververkets behof erforderliga uppdämningarna å kringliggande mark vållade anseelig skada. Det ogynsamma resultatet så för kronan som enskilde hade naturligen gifvit upphof åt förslag att, genom öfverenskommelse med bergslaget om arrendets upphörande, bereda möjlighet för en sådan disposition af silfververket, att nyssnämnda olägenheter undanröjdes. En af rikets ständer vid 1862—1863 årens riksdag i detta syfte gjord framställning hade likväl, mot bergslagets vägran att ingå på uppgörelsen, icke ledt till det afsedda målet; och hade, enligt hvad ofvan är nämnt, Riksdagen slutligen i skrifvelse den 2 maj 1868 å nyo hänskjutit ärendet till Kongl. Maj:ts utredning och pröfning.

Enligt hvad af förenämnda statsrådsprotokoll vidare inhemtas, består Sala silfververk af grufvan på Salberget och den på ungefärligen en half mils afstånd derifrån belägna hyttan, hvilka båda verk ligga på något afstånd från Sala stad, grufvan i vestlig och hyttan i nordostlig riktning. Såsom förut nämnt, vore för beredande af tillgång på driftvatten åt dessa verk, genom uppdämningar bildade två, af hvarandra oberoende vattensystem, grufvans och hyttans.

Grufvans vattensystem toge sin början i den omkring $1\frac{1}{2}$ mil nordvest från grufvan belägna sjön Stor Ljusen, hvilken förhöjts 14,3 fot genom fördämning af det naturliga utloppet åt norr. Genom den sprängda och grädda Stor Ljusgrafven leddes vattnet till sjöarne Silfköparen och Olof Jons damm, af hvilka den förra genom uppdämningar nybildats och den senare höjts 11,7 fot, samt vidare dels genom naturligt vattendrag, dels genom kanal genom den medelst uppdämning nybildade sjön Långforssen till grufvan, der fallet för dervarande verk vore 32,9 fot. Från grufvan leddes vattnet till Sagån. — Grufvans vattensystem mottoge vattentillopp från åtskilliga sjöar och mossar, hvilkas naturliga vattenstånd genom uppdämning blifvit mer eller mindre, i allmänhet 6—8 fot förhöjdt.

Den mark, som af grufvans vattensystem dels alldeles dränktes, dels skadades, bestode till hufvudsaklig del af föga värderika mossar eller mycket sten- och bergbundna skogsmarker. Den vattendränkta eller skadade markens areal uppginge till 2,739 tunnland 27,7 kappland, deraf öfver hälften tillhörde Sala bergslag. Det ökade jordvärde, som genom vattenuppdämningarnes borttagande skulle ernås, hade uppskatats till 68,934 kronor 8 öre, hvaremot en sådan åtgärd skulle medföra en minskning i vattenytta af 10,746 kvadratref 90 kvadratstänger.

Hyttans vattensystem toge sin början i den inom Möklinta socken belägna Storsjön, som hade sitt aflopp genom Hillersboån till sjön Hallaren, hvilken sjö genom afstängning af dess naturliga utlopp till Dal elfven fått sin vattenyta höjd 16,3 fot. Från sjön Hallaren leddes vattnet genom Dofte graf till sjön Klasbomyran, som vore en genom uppdämningar vid Kyllinge såg konstgjord sjö, och vidare genom Skälbyån förbi Kyllinge såg och Kyllinge qvarn till den till sin hela yta konstgjorda sjön Sala damm, vid hvars södra ända hyttan vore belägen. Från Sala damm leddes vattnet till Sagån. Vattensystemet mottoge tillflöden från flere sjöar, af hvilka den största vore Gammelbysjön.

I motsats till hvad för grufvans vattensystem gälde, utgjorde de af vatten skadade eller fördränkta egorna omkring och uti de åar och sjöar, som tillhörde hyttans vattensystem, i allmänhet delar af de utaf dämningarne beroende hemmans och lägenheters bättre jord. Den vattendränkta eller skadade markens areal utgjorde 8,489 tunnland 15,8 kappland, deraf 1,393 tunnland 5,1 kappland tillhörde bergslaget och 7,096 tunnland 10,7 kappland andre. Genom uppdämningarnes borttagande skulle ett med 614,538 kronor 44 öre ökad jordvärde vinnas, medan derigenom skulle en vattenyta om 23,471 kvadratref 94 kvadratstänger bortgå.

Om värdet af de förmåner, bergslaget åtnjöte af kronan, utöfver förut omförmälda lönebidrag, grufvedrängshjelpen och ersättningar enligt riksstaten, föreläge följande upplysningar.

Stads- eller bergsmansjorden, som enligt den 18 juli 1826 fastställd skattläggning utgjorde 32 mantal och innefattade en areal af 17,297 tunnland 21,909 kappland, vore år 1882 taxeringsvärderad till 961,800 kronor.

Grufve- eller bergsfrälsejorden, utgörande $9\frac{15}{16}$ mantal och innefattande en areal af 2,062 tunnland 14,491 kappland, vore nämnda år taxerad till ett värde af 328,472 kronor. Af denna jord vore likväl numera endast $8\frac{1}{3}$ procent eller $\frac{21}{25}$ mantal i bergslagets eller bergslagsintressenters ego. För den del af denna jord, som icke vore i bergslagets ego, utgjordes enligt grufverättens beslut den 5 april 1838 en afgift till bergslaget af 12 skilling banko för hvarje *graderadt* tunnland, benämnd *grufvejordsskatt*, som enligt uppgift af Kongl. Maj:ts befallningshafvande utgjort 72 kronor 90 öre i årligt medeltal. Dessutom utgjordes, enligt beslut vid sammanträde inför bergsrätten den 9 oktober 1834, för hvarje *graderadt* tunnland, vare sig det egdes af bergsmän eller andre, ett årligt bidrag af 8 skilling banko till aflönande af silfververkets *jordbokskontor*, sammanlagdt uppgående till 66 kronor 43 öre.

Väsby bergshauptmansboställe, om $\frac{3}{16}$ mantal och en areal af 38 tunnland 27 kappland, vore af vederbörande förrättningsmän uppskattadt till ett värde af 20,000 kronor.

Värdet af *Nora skogsallmänning* vore af förrättningsmännen uppskattadt till 152,132 kronor 50 öre, oberäknadt värdet af de bergslaget tillhöriga åbyggnaderna å tre skogvaktareboställen. I utlåtandet af den 7 januari 1886 hade kammar- och kommerskollegierna, med afseende på åtskilliga anförda förhållanden, ansett detta värde kunna höjas till 200,000 kronor, deraf 135,000 kronor för den södra och 65,000 kronor för den norra delen.

Kyllinge mjölqvarn med utmål beräknades efter utrifning af hyttans vattensystem ega ett värde af 25,400 kronor.

Kyllinge sägqvarn, hvars bergslaget tillhöriga åbyggnader år 1882 ombygts för en kostnad af 9,647 kronor 24 öre, hade ett utmål, som uppskattats till 250 kronor.

Ett af bergslaget disponerad mindre trähus i Sala stad, kalladt *gamla sjukhuset*, hvilket bergslaget ville anse som sin tillhörighet, värderades till 2,000 kronor.

Utom de direkta förmånerna hade, på sätt i statsrådsprotokollet närmare redogöres, kronan för bergslagets skull i nedannämnda afseenden åtagit sig uppoffringar. Sålunda hade medgifvits *dels lindring i roteringen, dels äfven understöd vid roteringen*.

Vidare hade för *liden vattenskada* räntor af hemman inom så väl hyttans som grufvas vattensystem bortförmedlats.

I fråga om uppskattning till värde af sjelfva *silfververket* med dess omedelbara tillhörigheter hade förekommit dels, beträffande *Sala grufvefält*, att vid en värdering förrättningsmännen förklarar det grufvefält, hvarpå Sala silfververk vore grundadt, enligt deras omdöme icke ega något kapitalvärde, under det att vid en annan Sala storgrufvas utmål med vattenkraft och byggnader men utan anslag eller fonder ansetts ega ett värde af 500,000 kronor och dels, hvad anginge *Sala hytta*, att densamma värderats till ett, under förutsättning af hela hyttedriftens flyttning till grufvan, beräknadt belopp af 49,620 kronor, deraf 6,420 kronor för boställslägenheter samt 43,200 kronor för materialvärdet i verk och inrättningar. Såväl boställslägenheter som maskiner, verk och inrättningar vid hyttan vore emellertid på grund af 1682 års liqvidation att anse såsom bergslagets egendom.

En reglering af frågan om dispositionen af Sala silfververk i syfte att dels befria statsverket från dess årliga förluster å det nuvarande silfververksarrendet, dels möjliggöra odlingen af de vidsträckta jordområden, som för närvarande skadas af vattenuppdämningarna för silfververket, hade, enligt hvad departementschefen till statsrådsprotokollet vidare anfört, redan från början af detta århundrade framstått såsom önskvärd. Lätteligen kunde emellertid inses, att en upplåtelse, hvilken i likhet med arrendet å Sala silfververk blifvit gjord för everldelig tid och med vissa, å karakteren af upplåtelsen icke inverkan förändringar numera egt bestånd öfver tvåhundra år, måste hafva gifvit upphof åt en mängd bestående förhållanden och förvärfvade rättigheter, som icke utan största svårighet kunde rubbas. Hvarje rubbning i de vilkor, hvarunder silfververket innehades, eller i de förmåner, som vore det samma förunnade, måste, såsom ingripande i uråldriga förhållanden, hvilka med stöd af arrendeupplåtelsens lydelse ansetts för everldelig tid bestämda, på det känbaraste beröra existensvilkoren för den talrika menighet, som bestode af de till ett antal af omkring 250 uppgående bergslagsintressenterna med hustrur och barn samt arbetarebefolkningen vid silfververket. Det kunde därför icke vara egnadt att väcka förvåning, om bergslagsdelegarne endast på vilkor, som fullt tillvaratoge deras intressen, ville lemna sitt bifall till en förändrad anordning af förhållandena vid silfververket.

Efter vidlyftiga undersökningar och underhandlingar, för hvilka i statsrådsprotokollet närmare redogöres, hade Kongl. Maj:t emellertid nu uppgjort förslag till grunder för uppgörelse med bergslagsintressenterna. Genom en uppgörelse med bergslaget, byggd på dessa grunder, skulle, på sätt af departementschefen meddelas, kronan återförvärfva dispositionsrätten öfver de till bergslaget utgående *räntor och kontanta bidrag*, sammanlagdt i årligt medeltal utgörande 16,956 kronor 60 öre. Dessutom skulle kronan återvinna dispositionsrätten öfver *Nora skogsallmänning*, uppskattad till värde af 200,000 kronor, öfver *Väsby bergshauptmansboställe*, värderadt till 20,000 kronor, äfvensom öfver *hyttans vattensystem*, hvilket icke blifvit till värde uppskattadt. Till gengäld härför skulle kronan afstå eganderätten till Sala silfververk äfvensom silfvertionden, i årligt medeltal utgörande 11,448 kronor 19 öre, hvarjemte kronan skulle åtaga sig att till grufveingeniören Gullbrands-son utbetala årlig fyllnadspension med 900 kronor samt att ersätta bergslaget kostnaderna för afvittring och indelning af Nora skogsallmänning äfvensom värdet af åbyggnaderna å de på allmänningen befintliga skogvaktareboställen.

Derest uppgörelse med Sala bergslag komme till stånd på de föreslagna villkoren, och kronan följaktligen återfinge dispositionsrätten till hyttans vattensystem, borde kronan för dess del medgifva, att fördämningarna finge utrifvas utan annan ersättning till kronan än den, som syntes böra föranledas deraf, att då för liden vattenskada genom hyttans vattensystem bortförmedlats räntor af hemman inom området för nämnda vattensystem till årligt belopp af 1,415 kronor 96 öre, men i och med utrifningen de orsaker, som föranledt förmedlingarna, upphörde, vederbörande icke längre syntes böra vara berättigade att tillgodonjuta desamma.

Likaledes borde visserligen, om den nu ifrågavarande uppgörelsen med bergslaget komme till stånd, den från allmogen inom de tolf socknarne af Salbergs län till silfververket hittills utgjorda grufvedrängshjelpen upphöra att utgå, mot det att dels allmogen derstädes underkastades full rotering, dels de förut omförmälda roteringsunderstöden indroges; men då allmogen härigenom skulle underkastas ökade bördor mot hvad för närvarande vore fallet, syntes det lämpligare att, utan rubbning af nu gällande bestämmelser i fråga om lindringar och understöd i roteringen, grufvedrängshjelpen fortfarande utgjordes men indroges till statsverket.

Äfven borde kronan afstå från utfordrandet af utskylder utaf bergsfrälsejorden, och borde, till undvikande af framtida osäkerhet i fråga om denna jords natur, uttryckligt förklarande meddelas, att bergsfrälsejorden, hvilken, ehuru föremål för både lagfart och in-teckning, likväl icke kunde anses af innehafvarne under eganderätt i egentlig mening besittas, till dem under full eganderätt upplätes.

Beträffande Väsby bergshauptmansboställe, hade Kongl. Maj:ts befallningshafvande och domänstyrelsen, enär detsamma kunde antagas komma att lemna högre arrende än tvåhundra kronor, föreslagit, att det måtte i kronans ego bibehållas samt utarrenderas; och då i enlighet härmed denna egendom synts böra, derest kronan återförvärfvade dispositionsrätten till densamma, i vanlig ordning utarrenderas, erfordrades i afseende å nämnda egendom nu ej vidare åtgärd.

Hvad slutligen anginge Nora skogsallmänning, syntes densamma, derest den åt kronan återförvärfvades, böra ställas under skogsstatens vård för att såsom kronopark förvaltas. De belopp, som, i enlighet med det föreslagna aftalet med Sala bergslag, komme att erfordras för inlösen af skogvaktareboställena å allmanningen äfvensom för godtgörande af bergslagets kostnader för allmänningens afvittring och indelning, vore för närvarande icke bestämda. Lämpligt vore, att, när

beloppen förekomme till betalning, desamma finge af statskontoret förskjutas för att anmälas till ersättande af Riksdagen.

Med afseende å hvad sålunda meddelats och öfriga i detta ärende förekomna omständigheter har Kongl. Maj:t föreslagit Riksdagen att medgifva, att uppgörelse måtte träffas med Sala bergslag i enlighet med följande grunder, nemligen:

1:o att, med upphäfvande af kongl. transporterne den 20 januari 1682 och den 9 september 1741, Sala storgrufva med dess utmål, grufvans vattensystem med deri befintliga dammar och dambord, kanaler och ledningar samt de vid grufvan anbragta vattenmotorer, konster och spel med dertill hörande inventarier äfvensom annan i bergslagets besittning varande kronans egendom, som ej här nedan undantages, med full eganderätt å Sala bergslag öfverlätas, utan skyldighet för bergslaget att för silfververket utgöra bergverkstionde;

2:o att den till bergslaget förlånade stads- eller bergsmansjorden, fri från ränta och rotering, under full eganderätt öfverlåtes å bergslagsintressenterna, hvar för den del, som han eger, utan skyldighet att vidare till silfververket utgöra tjänstbarheter för denna jord, hvars i donationsbrefven afsedda ovilkorliga samband med silfververket kommer att upphöra; egande bergslaget framdeles besluta om tiden och sättet för upphörandet af nämnda samband;

3:o att bergslaget till kronan afstår tillgodonjutandet af alla af grufve- eller bergsfrälsejorden utgående tjänstbarheter och afgifter till silfververket;

4:o att den med silfververket nu förenade ränteersättningsfonden öfverlåtes åt bergslaget till fri disposition;

5:o att de till bergslaget för konststatens underhåll donerade räntorna och öfriga af denna donation föranledda, till bergslaget utgående bidrag af statsmedel äfvensom anslaget till aflönande af tjänstemännen vid verket till statsverket indragas, då aftalet träder i kraft; dock att grufveingenjören Albert Mortimer Gullbrandsson skall ega att, utöfver den pension från civilstatens pensionsinrättning, hvilken vid afgang från tjensten kan honom tillkomma, årligen under sin återstående lifstid från allmänna indragningsstaten uppbära fyllnadspension med nio hundra kronor, motsvarande det lönebidrag, som hittills af statsmedel till honom utgått;

6:o att den 14 mars, efter det aftalet träd i kraft, den till bergshauptmansboställe anslagna Väsby gård skall jemte dess åbyggnader i laggildt skick af bergslaget till kronans disposition återlemnas;

7:o att bergslaget skall fem år efter den dag, då aftalet ingås,

vara skyldigt frånträda dispositionen af hyttans vattensystem med de vid Sala hytta och derofvanför gjorda uppdämningar utan annan ersättning, än som i punkten 10:o här nedan omförmäles beträffande Kyllinge såg och mjölqvarn;

8:o att bergslaget skall vid arrendets upphörande till kronans disposition återlemna Nora skogsallmänning utan annan ersättning till bergslaget än dels för de af bergslaget bestridda kostnader för skogens afvittring och indelning, dels för värdet af åbyggnaderna å då befintliga skogvaktareboställen; dock att bergslaget må tillgodogöra sig virket å det årshygge, som hösten 1887 enligt fastställd hushållningsplan utsattes till afverkning, samt under fem derpå följande år från den norra delen af allmänningen fortfarande, efter utsyning, erhålla sådant gröfre virke, som för grufvan och silfververket erfordras;

9:o att Kyllinge mjölqvarn och fattigkassa må, enligt gällande föreskrifter, fortfarande förvaltas till understöd för nu lefvande fattige och förlamade arbetare med flere enligt berörda föreskrifter dertill berättigade; förbehållande sig Kongl. Maj:t att, uppå skeende anmälan af bergsöfverstyrelsen, meddela ändrade bestämmelser härutinnan samt att, derest silfververket framdeles skulle komma att nedläggas, då förordna om dispositionen ej mindre af qvarnen än äfven af fattigkassans dåvarande behållning;

10:o att bergslaget må, vid en blifvande afledning af hyttvattnet och borttagandet af de vid hyttan och derofvanför gjorda uppdämningar, af vederbörande jordegare njuta ersättning, i den mån sådant öfverensstämmer med föreskrifterna i lagen om dikning och annan afledning af vatten den 20 juni 1879, för byggnaderna vid Kyllinge såg äfvensom för mistad eller minskad inkomst af Kyllinge mjölqvarn; dock att den i nyssberörde lag stadgade förhöjning af värdet med hälften derutöfver för ifrågavarande verk ej må utgå; samt

11:o att aftalet skall träda i kraft den 1 januari 1888.

Under förutsättning att förestående förslag till aftal med Sala bergslag vinner Riksdagens godkännande, har Kongl. Maj:t vidare föreslagit Riksdagen att medgifva:

1:o att, sedan hyttans vattensystem blifvit till kronan afträdt, detsamma måtte, så vidt kronans rätt anginge, utrifvas, under vilkor, att de jordegare, som genom utrifningen vunne fördel, skulle till statsverket erlägga ett belopp af 19,800 kronor, motsvarande i afrundadt tal det med trettio procent nedsatta kapitalvärdet af de räntebelopp, som genom förmedling i följd af vattenuppdämning eftergifvits, hvilket belopp skulle till betalning fördelas på den nyvunna eller förbättrade

jorden i mån af dess genom vattenafledningen vunna fördel, med iakttagande likväl deraf, att frälsehemmanet n:o 6 Enåker icke skulle påföras någon andel af ifrågavarande aflöningsbelopp; börande omförmälda belopp i statsverkets räkenskaper upptagas under titel »extra uppbörd»;

2:o att, utan rubbning i gällande bestämmelse om lindringar och understöd i roteringen inom Sala, Norrby, Kumla, Kila, Möklinta, Terna, Löfsta, Enåker, Nora, Våla, Harbo och Huddunge socknar, grufvedrängshjelpen af hemman inom dessa socknar finge till statsverket indragas och, efter det hjälpen enligt grunderna i nådiga förordningen den 23 juli 1869 angående förändring af grundräntor och kronotionde blifvit i penningar omsatt, från och med år 1888 med trettio procent nedsättas; samt

3:o att den s. k. grufve- eller bergsfrälsejorden måtte, fri från ränta och rotering äfvensom från tienstbarheter och afgifter till Sala silfververk, under full eganderätt öfverlätas till innehafvarne, hvar för den del, som han egde.

Då efter den omfattande utredning, ifrågavarande ärende underkastats, det synes vara af största vigt, att denna angelägenhet må vardas slutligen ordnad, samt annat sätt för detta måls vinnande än det af Kongl. Maj:t föreslagna icke synes förefinnas, har utskottet ansett sig böra hemställa om Riksdagens bifall till Kongl. Maj:ts omförmälda framställning.

I sammanhang med förevarande fråga har utskottet till behandling förehaft Kongl. Maj:ts under *nionde hufvudtiteln* i statsverkspropositionen gjorda framställning, att grufveingeniören Albert Mortimer Guldbbrandsson måtte — under förutsättning att, i öfverensstämmelse med hvad Kongl. Maj:t i förevarande proposition föreslagit, öfverenskommelse om upplösning af det nu bestående rättsförhållandet mellan kronan och Sala bergslag kommer till stånd — förklaras berättigad att från och med månaden näst efter den, under hvilken han erhöle afsked, från allmänna indragningsstaten åtnjuta den enligt förenämnda grunder honom tillförsäkrade fyllnadspension å 900 kronor årligen.

Jemväl denna Kongl. Maj:ts framställning har utskottet ansett sig böra förorda.

På grund af hvad sålunda och i öfrigt i detta ärende förekommit, får utskottet alltså hemställa:

A) att Riksdagen må medgifva, att uppgörelse må träffas med Sala bergslag i enlighet med de i Kongl. Maj:ts ifrågavarande proposition föreslagna grunder;

B) att Riksdagen vidare må medgifva:

1:o att, sedan Sala hyttas vattensystem blifvit till kronan afträdt, detsamma må, såvidt kronans rätt angår, utrifvas, under vilkor, att de jordegare, som genom utrifningen vinna fördel, skola till statsverket erlægga ett belopp af 19,800 kronor, motsvarande i afrundadt tal det med trettio procent nedsatta kapitalvärdet af de räntebelopp, som genom förmedling i följd af vattenuppdämning eftergifvits, hvilket belopp skall till betalning fördelas på den nyvunna eller förbättrade jorden i mån af dess genom vattenafledningen vunna fördel, med iakttagande likväl deraf, att frälsehemmanet n:o 6 Enåker icke påföres någon andel af ifrågavarande aflösningsbelopp; börande omfördelade belopp i statsverkets räkenskaper upptagas under titel »extra uppbörd»;

2:o att, utan rubbning i gällande bestämmelser om lindringar och understöd i roteringen inom Sala, Norrby, Kumla, Kila, Möklinta, Terna, Löfsta, Enåker, Nora, Våla, Harbo och Huddunge socknar, grufvedrängshjelpen af hemman inom dessa socknar till statsverket indrages och, efter det hjälpen enligt grunderna i nådiga förordningen den 23 juli 1869 angående förändring af grundräntor och kronotionde blifvit i penningar omsatt, från och med år 1888 med trettio procent nedsättas; samt

3:o att den så kallade grufve- eller bergsfrälsejorden må, fri från ränta och rotering äfvensom från tjänstbarheter och afgifter till Sala silfververk, under full eganderätt öfverlätas till innehafvarne, hvar för den del, som han eger; samt

C) att grufingeniören Albert Mortimer Gullbrands-son må, under förutsättning att den ifrågavarande

öfverenskommelsen om upplösning af det nu bestående rättsförhållandet mellan kronan och Sala bergslag kommer till stånd, förklaras berättigad att från och med månaden näst efter den, under hvilken han erhåller afsked från nämnda befattning, utöfver den pension, som kan tillkomma honom från civilstatens pensionsinrättning, från allmänna indragningsstaten åtnjuta fyllnadspension till belopp af 900 kronor årligen.

Stockholm den 16 juni 1887.

På statsutskottets vägnar:

GUSTAF SPARRE.
